

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

סליחות, דיני שליח צבור - מקורות והערות

1. כתב הרא"ש (ראש השנה פ"ד סי' יד) "אמר לי רב כהן צדק מנהג בשתי ישיבות לומר תחנונים בהני עשרה יומי שבין ר"ה ליום הכפורים וכן אומר רב עמרם ורב האי מנהג לומר תחנונים בהני עשרה ימים בלחוד ושמעין דמקצת אתרוותא קיימי מראש חודש אלול ואמרי דביה סליק משה להר פעם שלישית ונחת בלוחות שניות ביום הכפורים וכל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו. להרי"ץ גיאות ז"ל ואנן מנהגינו מהנך דקיימי מר"ח אלול".

ובנו הטור (או"ח סי' תקפא) הביא את דבריו.

ובשו"ע (סי' תקפא סע' א) כתב כדבריהם שהמנהג לומר סליחות הוא מר"ח אלול ועד יום הכיפורים. ואילו לדעת רמ"א המנהג הוא מיום ראשון שלפני ראש השנה ועד יום הכיפורים. טעם הדבר הוא "משום שהרבה נוהגים להתענות עשרה ימים עם יוה"כ ולעולם יחסרו ד' ימים מר"ה עד יוה"כ שלא יוכלו להתענות דהיינו ב' ימים ר"ה ושבת שובה ועיו"כ לכך צריך להשלים ד' ימים קודם ר"ה וכדי שיהיה יום מסוים להתחלה תקנו יום ראשון בכל פעם ועוד טעם שקבעו ד' ימים שכן מצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ד' ימים קודם הקרבה ובכל הקרבנות בפ' פנחס כתיב והקרבתם עולה ובר"ה כתיב ועשיתם עולה ללמד שבר"ה יעשה אדם עצמו כאלו מקריב את עצמו ולכן קבעו ד' ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם" (משנ"ב ס"ק ו).

ובמשנה ברורה (פתיחה לסימן תקפא) כתב:

"נוהגים לקום באשמורת- דסוף הלילה הקב"ה שט בעולם הזה והוא עת רצון. ומה שנהגו מר"ח לפי שאז עלה משה בהר סיני לקבל לוחות אחרונות, והעבירו שופר במחנה: משה עלה להר! שלא יטעו עוד אחרי עבודה זרה, והוי עת רצון. ואיכא אסמתא מקרא, "אני לדודי ודודי לי", ר"ת אלול, וסופי תיבות עולה 40, כנגד ארבעים יום מראש חדש אלול עד יום הכיפורים, כי באלו ארבעים יום התשובה מקובלת להיות לבו קרוב אל דודו בתשובה, ואז דודו קרוב לו לקבל תשובתו מאהבה. ועוד סמך מקרא "ומל ה' אל לבבך ואת לבב זרעך" ראשי תיבות אלול".

2. בשערי תשובה (סי' תקפא ס"ק א) כתב, "באשמורת - וכתב בר"י בשם מהר"ם זכותה ז"ל בתשובה שיש מקומות שאומרים סליחות בערבית וישתקע הדבר שאין ראוי להזכיר י"ג מדות כ"א בעת רצון והיושב שם בעת שאומרים ישב וידום או יאמר מזמורים אך הווידי יכול לומר אך במוצאי שבת אסור עד אחר חצות משום קדושת שבת..." ובכף החיים (סי' תקפא ס"ק ב) הבין מדבריו שיש איסור לומר סליחות קודם חצות ושעדיף לא לומר כלל מאשר לומר קודם חצות. וכ"ד המג"א (סי' תקס"ה ס"ק ה) וכ"פ למעשה הגר"מ אליהו זצ"ל (הלכות חגים סליחות אות ד).

אולם באגר"מ (או"ח ב סי' קה) כתב להתיר כהוראת שעה ובשו"ת יחו"ד (ח"א סי' קמו) חלק עליו וכתב שמדברי המקובלים משמע ששב ואל תעשה עדיף ואין לומר סליחות קודם חצות כלל. ובשעת הדחק, מקל לומר קודם חצות.

3. כלבו (סי' סה)

"ונהגו לחזר אחר ש"צ ראוי והגון ורצוי לרוב אחיו בתפלות ימים אלו והטעם לפי שמוציא את הרבים ידי חובתן אם ירצו ולפיכך הדין נותן שיהיו מחזירים אחר איש שלם ובעל מדות הגונות וטובות ורצוי את הרבים כי אפילו בשאר ימות השנה כשמעמידים חזן על הציבור להתפלל עליהם צריך שיעמידוהו ראוי והגון כי התפלה נקראת עבודה כמו שדרשו גבי דניאל תפלות כנגד תמידין תקנום על כן צריך שיתן האדם אל לבו כשהוא מתפלל כנגד מי הוא מתפלל כמו שדרשו בברכות, ולרוב מעלות התפלה אמרו ז"ל אין להקב"ה אלא ד' אמות של תפלה, ודרשו במדרש עיר קטנה ואנשים בה מעט (קהלת ט, יד), עיר קטנה זו היא בית הכנסת, ואנשים בה מעט זו צבור, ובא אליה מלך גדול זה הקדוש ברוך הוא ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו זה ש"צ, וכשם שמחשבה פוסלת את העבודה כשאינה מחשבה ראויה לקרבן כך בתפלה, וכשם שחוץ לזמנו וחוץ למקומו מפגל כך חוץ למקומו הראוי לתפלה וזמן הראוי לתפלה, וכשם שנבחרו הכהנים שהם בני לוי לעבודה לפי שנדבק אותו השבט להקב"ה כך יש להעמיד אדם כשר וירא שמים ודבוק בדרכי השם לש"צ להתפלל על הציבור שהתפלה במקום עבודה, ורז"ל אמרו שראוי למנות מי שטפולו מרובה וביתו ריקן ופירוש מאי ריקן ריקן מעבירות כלומר שהוא צדיק, והרמב"ם ז"ל פירש שלא יהיו בו ובבני ביתו ובכל קרוביו ובכל הנלוים עליו בעלי עבירות אלא יהיה ביתו ריקן מעבירות, וכשם שצריך שילמדו הכהנים ה' שנים בהלכות עבודה קודם שיעבדו כמו שדרשו ז"ל דכתיב בן חמש ועשרים שנה וכתוב בן שלשים שנה כך צריך שירגיל עצמו וילמוד סדר התפלה וקריאת התורה זמן מרובה קודם שיעמוד להיות ש"צ כדי שיהא בקי יפה יפה, וכך אמרו ז"ל לעולם יסדיר אדם תפלתו ואח"כ יתפלל, ומהם פסקו שאין החיוב כל כך אלא בתפלות של ר"ה ויום הכפורים ושל פרקים אבל בשאר ימות השנה לא צריך, וכמה הוא פרקים משלשים יום ולהלן ואם יודע בעצמו שהוא אינו בקי מאד ויודע להשמר אפילו משגגה אין לו להכניס עצמו בעבודת השם בדברי קדושה להיות אמצעי בין ישראל לאביהם שבשמים, וצריך לדקדק שיהיה בשניו כמספר שני העובדים עבודה מבין כ"ח שנה ולמעלה, והמצוה מן המובחר מבין שלשים שאז הוא ימי הזקנה ולבו נכנע ונשבר יותר ונהגו שאין מתפלל אלא מי שהוא נשוי אשה דומיא דכהן גדול שאמרו ז"ל שתהיה לו אשה לשמרו מן החטא כדאיתא התם ביבמות שהן שומרות אותנו מן החטא ועונש, ש"צ שאינו ראוי והגון ובקי ועומד לקרא בתורה שהיה הוראת משפטי השם ואסורין והיתרין אין מקיפין לו כשאר עונשין כדכתיב (ויקרא י, ג) בקרובי אקדש, והעד על זה נדב ואביהוא

וקרח ועדתו ופרץ עוזה וצרעת עוזיהו כשגבה לבו לעבוד, ושכרו מרובה אם היה מן ההגונים שבארנו ויתנהג כהוגן וכשורה ויהיה ממצדיקי הרבים בתפלתו והוא הנקרא מלאך ה' כמו שדרשו ז"ל ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא בש"צ, שכל העושה מלאכת השם ומצותו הוא מלאך כמו שמצינו בגדעון ויקרא מלאך ה', ואמר זה פנחס וצריך שיקדש עצמו קודם שיעמוד להתפלל מטומאת קרי ושיהיה קדוש ממחשבת עבירה וכ"ש ממעשה כי את לחם אלהיו הוא מקריב וצריך שתהא תפלתו שגורה בפיו, וישמר מרשע כפי יכלתו שאם לא כן אין ראוי לספר חקיו של הקדוש ברוך הוא כמו שכתוב (תהלים נ, טז) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי, ודרשו בסנהדרין לא תטע לך אשירה (דברים טז, כא) כל עץ גבי פורס שאינו הגון, ואין לך פורס יותר משליח ציבור שהוא מזהיר את העם בפיוטיו ובזמיריו כדי לרצותם לאביהם שבשמים ואף על פי שהיה ראוי והגון ויודע זה בעצמו צריך שיסרב מעט כדרך שאמרו ז"ל ראשונה מסרב שנית מסרהב שלישית דומה לתבשיל שאין בו מלח, ומצוה לכל אדם להיות משכים והולך לבית הכנסת בכל עת התפלה להיות מתפלל עם הציבור כי גדולה התפלה ושכרה לזריזין בה לבא לבית הכנסת מרובה כמו שאמרו רז"ל אקדימו וחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתורכון חיי".

וע"פ הדרכותיו של הכלבו כתב הרמ"א את דבריו בענין וז"ל (סי' תקפא סע' א), "ידקדקו לחזור אחר שליח צבור היותר הגון והיותר גדול בתורה ומעשים שאפשר למצוא, שיתפלל סליחות וימים נוראים ושיהא בן שלשים שנים, גם שיהא נשוי. מיהו כל ישראל כשרים הם, רק שיהיה מרוצה לקהל אבל אם מתפלל בחזקה, אין עונין אחריו אמן. וכן צריך שיוציא כל אדם בתפלתו; ואם יהיה לו שונא ומכין שלא להוציאו, גם אוהביו אינם יוצאים בתפלתו. ויש מקומות נוהגים שהמתפלל סליחות מתפלל כל היום".

4. משנה ברורה (סי' תקפא ס"ק יג)

5. באר היטב (סי' תקפא ס"ק ז). ומשנה ברורה (שם ס"ק יא)

6. משנה ברורה (שם)

7. כתב הט"ז (סי' תקפא ס"ק א) "וכתב בלבוש שהש"ץ שמתפלל סליחות מתעטף בטלית ואינו מברך כדאיתא סי' י"ח בענין כסות לילה ול"נ תמוה דכיון דלהרא"ש חייב בברכה בכסות המיוחד ליום אפי' לבשו בלילה כמ"ש סי' י"ח למה יכניס עצמו תחלה לזה שילבש דבר שיש בו ספק ברכה ולא יברך לך נ"ל דודאי בלא עטיפה כלל א"א משום כבוד השכינה ובפרט בסליחות שאומר ויעבור ואי' בגמ' "

שנתעטף הקדוש ברוך הוא כש"ץ כו' אלא יקח טלית חבירו ובזה לא יעבור כלום כי כבר הוכחנו בהל' ציצית דאין לברך על טלית שאולה ואפי' למאן דפסק לברך שם היינו כששאלו כדי לצאת בו אבל כאן לא נתכוין אלא משום צניעות בעלמא כ"ע מודים דא"צ לברך כנ"ל נכון".
ובמשנה ברורה (ס"ק ו) הביא דבריו. והביא עוד בשהע"צ את דברי המג"א (סי' יח) שכל מי שעובר לפני התיבה צריך להתעטף בטלית מפני כבוד הצבור.